

Romski memorijalni centar: Istinita priča o nestalima

Maja Grubišić |
15. kolovoza 2020.

Foto: SRRH "KALI SARA"

Na ovogodišnjoj komemoraciji za stradale Rome na prostoru nekadašnjeg logora u naselju **Uštica pored Jasenovca**, a koja se kao i do sada održala 2. kolovoza, sudjelovalo je znatno manje Roma i Romkinja, nego dosadašnjih godina. Broj posjetitelja, naime, bio je ograničen zbog mjera propisanih za suzbijanje pandemije koronavirusa te tako umjesto 2000 posjetitelja, koliko ih je bilo prijašnjih godina, ove je godine sudjelovalo njih petstotinjak, zajedno s predstavnicima hrvatskih državnih i društvenih institucija. Ovogodišnji program uveličalo je i svečano otvorenje **Romskog memorijalnog centra**, jedinstvenog muzejskog prostora u svijetu koji je posvećen genocidu nad Romima za vrijeme Drugog svjetskog rata. Izgrađen je na romskom groblju koje se prostire na 4 292 m², a na kojem se nalazi 21 masovna grobnica, ukupne površine 1 218 m², u koje su zakopani deportirani i ubijeni Romi za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske od 1942. do 1945. godine.

Maleno selo Uštica nastalo je krajem 18. stoljeća, a naseljavalo ga je hrvatsko i srpsko stanovništvo. U svibnju 1942. godine cjelokupno srpsko stanovništvo iz Uštice, zajedno sa Srbima iz okolnih područja, odvedeno je u Jasenovački logor, a njihova oduzeta imovina poslužila je za smještaj prvih skupina deportiranih Roma. Tako je uspostavljen takozvani "Ciganski logor" koji je bio aktivan pune tri godine, a zatvoren tek u svibnju 1945. nakon dolaska Narodnooslobodilačke vojske. Prema službenom popisu Javne ustanove spomen područja Jasenovac (JUSP Jasenovac), tijekom tog perioda u logoru Uštica te u logoru Donja Gradina, a koji je bio dio istog sustava koncentracijskih logora, smješten preko puta logora Jasenovac, blizu ušća rijeke Une u Savu, stradalo je **16 173 Roma i Romkinja**. *Ti podaci navedeni u Pojedinačnom popisu žrtava koji vodi JUSP Jasenovac jedini su podaci za koje se koliko-toliko čvrsto možemo uhvatiti*, ističe kustosica novootvorenog Romskog memorijalnog centra **Sunčica Habus Nagradić** te dodaje: *Neki taj broj pokušavaju umanjiti, drugi, pak, smatraju da je on čak i veći, ali svaka daljnja rasprava moguća je tek nakon provođenja novih sustavnih znanstvenih istraživanja*. Prijeratni i poslijeratni popis stanovništva također svjedoče o velikom broju nestalih pripadnika romskog naroda za vrijeme rata. Na popisu provedenom 1931. godine na području Hrvatske zbilježeno je između 14 i 15 tisuća Roma i Romkinja, a na popisu iz 1948. godine tek njih 405. Za razliku od njemačkih nacističkih logora, ustaše nisu vodile preciznu evidenciju za svakog zarobljenika, a pogotovo ne za Rome. Njih su "brojali" samo po broju prepunih vagona kojima su ih dovažali u Ušticu.

Romi u Hrvatskoj, kao i zainteresirana romska javnost diljem Europe i svijeta, sa zanimanjem su pratili izgradnju Romskog memorijalnog centra. Brojni predstavnici hrvatskih županijskih i gradskih Vijeća romske nacionalne manjine, a koji su vidjeli objekat u završnoj fazi izgradnje prije samog svečanog otvaranja, bili su vidno dirnuti i prepuni emocija te složni u stavu da su romske žrtve konačno priznate i da neće biti zaboravljene. *Kada sam došao u Ušticu i vidio Romski memorijalni centar oči su mi se napunile suzama. Moja je baka, zajedno s ostalim Romima iz Međimurja bila deportirana u logor, ne ovaj u Uštici, već u logor Komarom u Mađarskoj i uvijek sam se bojao da će njezina sjećanja blijediti u svijesti mojih Roma sa svakom novom generacijom, ali ovaj Memorijalni centar čuvat će tragičnu priču romskog naroda od zaborava*, kazao je Matjaš Oršuš, predsjednik Vijeća romske nacionalne manjine Međimurske županije.

Iznimnu čast zbog prisustvovanja otvaranju Romskog memorijalnog centra Uštica izrazio je i voditelj Europskog orkestra za mir **Santino Spinelli**, a koji je sa svojim simfonijskim orkestrom doputovao iz Italije kako bi sudjelujući u programu uvećao ovu svečanu komemoraciju. Kao posebno značajnu ulogu muzeja istaknuo je to da će stalnim muzejskim postavom u europsku povijest zauvijek biti upisano što se stvarno dogodilo s Romima: *Nitko više neće moći reći da to nije postojalo ili da za Samudaripen nije znao*. Ispričati priču o ljudima koji su nestali, o ljudima čija je sudbina slabo poznata u Hrvatskoj, ali i diljem svijeta, te približiti povijesne činjenice širokom krugu ljudi upravo je prvotna motivacija i zadaća kustosice Habus Nagradić. Posao kustosa u ovom muzeju za nju je, osim velikog zadovoljstva, i poseban profesionalni izazov: *Izraditi stalni postav nekog muzeja vrhunac je karijere jednog kustosa i mnogi moji kolege tijekom cijele svoje karijere ne dobiju takvu priliku*.

Foto: SRRH "KALI SARA"

Idejno rješenje stalnog muzejskog postava nastalo je iz zajedničke suradnje s povjesničarima koji su ovo povijesno razdoblje postavili na čvrste znanstvene temelje, a nakon toga se pristupilo izradi izvedbenog rješenja s konkretnim elementima koje treba prostorno realizirati. *Trenutno se nalazimo u ovoj drugoj fazi. Dr. sc. Danijel Vojak, diplomirani povjesničar i profesor povijesti s Instituta*

društvenih znanosti Ivo Pilar, svoj je dugogodišnji znanstveni rad posvetio upravo istraživanju povijesti Roma i njihovog stradanja u Drugom svjetskom ratu, a moj je zadatak da prikaz tih povijesnih činjenica izbalansiram konkretnim izvedbenim rješenjima tako da dopru do što većeg broja ljudi širokog generacijskog raspona, od osnovnoškolaca do umirovljenika, objasnila je Sunčica Habus Nagradić. Nadalje, treba uzeti u obzir veličinu izložbenog prostora od 300-tinjak kvadrata u kojem koncepcijski treba smjestiti kompleksno, delikatno i veliko područje, a što je svakako još jedan izazov, dodala je. Stalnim postavom bit će obučeno više tematskih cjelina: doseljavanje Roma u Hrvatsku u 14. i 15. stoljeću, položaj Roma između dva svjetska rata iz kojeg je vidljivo da je ono što se dogodilo s Romima za vrijeme NDH bila zapravo eskalacija dotadašnjeg stanja, širi kontekst europskih zbivanja obilježen Drugim svjetskim ratom i nacističkom politikom, sudbina Roma u susjednim državama i, na kraju, sama srž muzejskog postava, a to je logor u Uštici – deportacije Roma u Ušticu, postupanje prema njima, likvidacija i masovne grobnice.

Lokalitet Uštica otvoren je 1971. kada je postavljena i spomen-ploča, a u novinarskim člancima iz te godine pronađene grobnice opisuju se kao monstrum-grobnice te su navedene točne dimenzije svake od njih. Bilo je planirano i daljnje uređenje ovog mjesta sjećanja, ali je s godinama prestalo njegovo održavanje te je ostalo zapušteno sve do 2012. godine kada su romske nevladine organizacije tamo održale prvu komemoraciju Samudaripena. Od tada se, na inicijativu **Saveza Roma u Republici Hrvatskoj "KALI SARA"**, intenzivno krenulo s uređenjem ovog dijela Spomen područja Jasenovac, a 2019. godine posredstvom saborskog zastupnika **Veljka Kajtazija**, Grada Zagreba i Vlade Republike Hrvatske pokrenut je koordinirani proces izgradnje Romskog memorijalnog centra.

Prilikom otvaranja Centra posjetitelji su mogli razgledati izložbu "**Genocid nad Romima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj od 1941. do 1945. godine**" autora dr. sc. Danijela Vojaka i kustosice Sunčice Habus Nagradić. Za stalni postav, pak, zadali su si rok od godine dana te ga planiraju završiti u siječnju 2021. godine, iako, kako nam je kazala kustosica, nije neuobičajeno da izrađivanje stalnog postava traje i po nekoliko godina. Podijelila je s nama i na što se koncentriraju u svome radu: *Kako je sačuvano relativno malo muzejskih predmeta, primjerice*

osobnih predmeta logoraša, postav ćemo bazirati na audio-vizualnim materijalima, primjerice arhivskim fotografijama, video-zapisima i sličnom, jer takvih materijala imamo dosta. Također, u skladu s muzejskim trendovima i mi radimo na digitalizaciji baštine, ali nastojim pronaći balans između klasičnih medija (fotografija i tiskanih materijala) i multimedije, djelomično zbog toga što veliki dio posjetitelja čine osobe starije životne dobi, ali i zbog toga što gledanje u ekran ljude emotivno distancira.

Pun je sila svijet, ali ništa od čovjeka jače nije, zapisano je na spomen-ploči na romskom romskom groblju u Uštici, jer prava snaga čovjeka proizlazi upravo iz njegove sposobnosti da suosjeća s drugim živim bićima. Bez obzira koliko snažan bio strah od drugih i drugačijih, a koji je ljude natjerao na stravične zločine, snažniji su razum i srce ispunjeno ljubavlju. Iz povijesti trebamo naučiti kako ne bismo ponavljali iste pogreške, ali trebamo se fokusirati na sadašnjost kako bismo svijet učinili boljim mjestom. Takvu poruku izražavaju i stihovi romske pjesme *Auschwitz: Ne sadite cvijeće u Logoru Auschwitz, zasitite svijet ljubavlju*, koje je na svečanoj komemoraciji izrecitirao njihov autor Santino Spinelli uz instrumentalnu pratnju Europskog orkestra za mir.

Objavu ovog teksta podržala je Agencija za elektroničke medije, u sklopu potpore za novinarske radove